

УРБАНА ЕТНОЛОГИЈА

Гордана Љубоја

ПРАВЦИ УРБАНЕ АНТРОПОЛОГИЈЕ

Појам урбана антропологија у науци се појавио релативно скоро. Њиме су обухваћена интересовања антрополога која се односе на град и, са градом у непосредној вези, сложена индустријска друштва. Шездесетих година двадесетог века у већем броју почињу да излазе из штампе дела која се баве проблематиком града. Међутим, она не долазе као резултат неког смишљеног и теоријски разрађеног правца у науци, већ је ширење ове врсте литературе више спонтано. Подстицање антрополошког истраживања града омогућило је, пре свега, нагомилавање чињеничког, методолошког и теоретског искуства антропологије као науке. Феномени којима се бави ова грана антропологије били су присутни и раније, али је до преусмерења научне пажње могло да дође тек пошто су се испунили неки услови. Померање граница интересовања, као и ширење предмета проучавања све сложенијим појавама исход су објективног развоја науке и доказ постигнућа научне самосвести. Успешни резултати и стечена искуства основ су за будуће одвајање и специјализацију научних дисциплина. Просуђивање нових развојних тенденција у науци пружа нам увид у то колико је она сопственим напорима допринела свеукупном научном мишљењу и сазнању. Зато, кроз урбану антропологију можемо размишљати докле је стигла антропологија као наука.

Урбана истраживања нису битно изменила стандардни фокус антрополошког посматрања појава. Предметна, методолошка и теоријска проучавања града крећу се у познатим оквирима и ослањају на постигнута искустава која се преносе на једну ширу и сложенију област. С тим у вези налазе се теме и проблеми који су најчешће под лупом антрополошког интересовања. У најгрубљим цртама репертоар ових проблема може се поделити у пет група:

1. Проблеми рурално-урбаних односа и миграција
2. Проблеми породичне структуре у граду
3. Проблеми прилагођавања и акултурације

4. Друштвено раслојавање и плурализам

5. Проблеми етнографског приказивања појединих урбаних целина¹

Први продор у поље урбаних истраживања пошао је од супротстављања и поређења двају различитих средина и локалних заједница, руралне и турбане. Проучавање града у овом случају ослања се на већ стечену основу коју пружа познавање сеоске средине. Село и град се схватају као опозиција из чије супротности се могу извући различити закључци релевантни за упознавање и једне и друге средине. Код овог аспекта проучавања проблема доминантно место заузима размена утицаја и кретања између села и града. На тај начин се две локалне заједнице доводе у узајамну везу, а њихово сучељавање служи као функционалан методолошки поступак. Посматрање села и града као два антипода не искључује стално циркуларно кретање утицаја. Ове поставке најјасније је образложио и разрадио Роберт Редфилд конструишући теорију јединственог рурално-урбаног континуума. Поменути методолошки поступак намеће и условљава и одговарајуће, уже теме истраживања.

Структура породице и сроднички односи представљају традиционални антрополошки домен интересовања. Сроднички термини, групе и класе, као и механизми размене брачних партнера чине основ за шему кроз коју антропологија традиционално сагледава целокупну структуру друштва мање развијених малих заједница. Ова грана антрополошких истраживања не губи свој значај ни у урбаној средини. Распад сложене породице, пораст важности конјугалне породице, измењени економски положај њених чланова који собом носи померање у распореду породичног ауторитета и моћи, само су нека од питања која се откривају истраживачу у сложеним градским условима. Породица, као основна друштвена група, задржава улогу елементарне друштвене јединице која рефлектује све промене у структури људског друштва. Као микрокосмос сваког друштва, она има врло велику привлачну снагу за истраживаче, јер својим релативно чврсто постављеном структуром олакшава истраживања и чини их конкретним.

У данашње време велики значај добијају проблеми акултурације и прилагођавања до којих долази у сукобу више различитих култура. Ови проблеми посебно су карактеристични за савремени тренутак интензивне динамике друштвених и културних кретања. Процеси акултурације често се изучавају са становишта тзв. „културног шока“ и патолошких појава које том приликом настају. У том смислу испитују се појаве алкохолизма, скитничења, криминала, просјачења, употребе наркотичких средстава, менталних болести и други девијантни облици који се јављају као последица прелажења на другачије, стране услове живљења. Проблеми адаптације тим су болнији јер укључују непосредни контакт двају различитих или потпуно опречних култура, њихово међусобно неразумевање и непознавање основних норми, значења, вредности и правила понашања. У својим настојањима да преброде кризу, припадници досељеничке културе обично се групишу заједно у одвојеним четвртима града, тзв. гетима. Ове појаве постале су свакодневна стварност многих великих метропола света и дају им специфичну боју, шароликост и фолклор који их разликује од мање развијених центара. Девијантне форме адаптације посебно су типичне за сиромашне слојеве становништва који су смештени у полуимпровизованим и нехигијенским градским насељима, тзв. сламовима, фавеллама и би-

донвилама, обично на периферији града, удаљени и издвојени из градског језгра. Њихова релативна друштвена изолованост и живот у доста сличним и карактеристичним условима сиромаштва дали су повода Оскару Луису за претпоставку да постоји особита „култура сиромаштва“. Концепт „културе сиромаштва“ један је од најконтроверзнијих у савременој науци, најчешће оспораван и критикован, али је, захваљујући њему, сакупљен и систематизован богат и занимљив материјал о животу најнижих градских слојева. У просторном смислу ово су најмобилнији слојеви и у највећем броју су састављени од руралних и племенских придошлица који у граду траже нову и сигурнију егзистенцију. Проучавајући процесе адаптације, антропологија је дефинитивно закорачила на тле интензивног посматрања и праћења друштвене промене и динамике.

Етнички и национални плурализам, заједно са сложеном друштвеном стратификацијом представљају типичну одлику друштвеног живота савремених светских градова. Велики број припадника различитих народа, етничких група или дошљака племенског порекла живи и долази у међусобни додир у крилу чувених метропола. Сви они одржавају и негују део своје културне и историјске традиције, мада су у исто време принуђени да прихвате основна и општа начела културе средине у којој се налазе. Оваква друштвена и културна ситуација извор је многих неспоразума и проблема. У домену антрополошког проучавања издвајају се нека од питања: Од каквог утицаја је боравак у граду са људима различите етничке и племенске припадности на осећање групног идентитета? Који су облици друштвене стратификације карактеристични за град? Да ли град као локална заједница тежи да ограничи значај етничке, класне и кастине припадности пошто третира човека на првом месту као индивидуу, а тек онда као припадника одређеног етничког и класног порекла? Какав утицај има урбанизација на друштвену структуру града и традиционалну групну повезаност?

У овом правцу кретао се досад велики број студија. Африка је и даље остала најпознатије поље рада, популарна антрополошка лабораторија, нарочито међу британским антрополозима. Африка пружа могућност за наставак истраживања племенских заједница и континуирано праћење промена племенске културе у контакту са сложеним функционисањем многобројних градских институција. У вези са наведеном поставком проблема појавио се низ нових појмова који имају за циљ да означе дате појаве („tribesmen“ и „townsmen“, „tribalism“, „detribalization“, „supertribalism“ итд.)

Али, бројне тезе које се заснивају на претпоставци да се одређене племенске институције у целости пребацују у град где настављају да функционисају на традицијом установљен начин и да окупљају припаднике племена који одржавају своју културу као поткултуру у граду, наилазе на критику у новије време. Главни аргумент за ову критику је да градске и племенске институције имају сасвим различиту природу и улогу у овим срединама, тако да се не могу једноставно преносити из једне у другу. Институције у граду створене су да испуњавају одређене и сасвим специфичне градске потребе. Због различитог контекста у коме се јављају, оне се разликују од племенских или руралних институција. Према мишљењу бри-

танског антрополога Клајда Мичела (Clyde Mitchell), почетна тачка у анализи урбанизма требало би да буде један урбани систем односа, а племенско порекло становништва које подразумева племенски начин понашања од секундарне је важности.² Социјални односи у граду део су социјалног система који постоји за себе.

Са оваквим приступом сагласан је велики броју других научника, између осталих и Питер Гуткинд (Peter Gutkind) који сматра да урбана антропологија треба да пође од нове концептуалне основе и то — урбаног система. Он полази од претпоставке да је једна кохерентна теорија о урбаним друштвеним односима не само пожељна, већ и могућа. Руралне и племенске особености могу да имају своју улогу у урбаном систему, али, у том случају, оне треба да буду прецизно испитане и доведене у везу са целокупним животом припадника градске заједнице.

Гуткинд сматра да се урбани систем може проучавати са становишта макро и микро нивоа, односно као урбани тоталитет и као појединачне манифестације тог тоталитета. До сада се овом проблему много чешће приступало са становишта микро нивоа, то јест проучавали су се појединачни проблеми које поставља градска средина и живот у њој. О томе сведоче и теме које се највише понављају: структура друштвене мреже односа у граду (social network), професионалне категорије, посебне етничке, елитне и друге врсте група, различите урбане институције и слично. Структура урбаног система огледа се и у овим парцијалним појавама. Међутим, иако заговара проучавање урбаног тоталитета, ни сам Гуткинд не пружа довољно јасне и конкретне методолошке предлоге и упутства за решавање постављеног задатка.³

Теорија о урбаном тоталитету блиска је стандардном холистичком приступу изучавања антрополошких феномена. Највећи број радова из урбане антропологије на овом принципу базира своја проучавања града. Из објективних разлога, предмет холистичких монографија обично су мање градске целине, одређене етничке енклаве јасно дефинисаних граница и друге врсте ограничених скупина људи. Ове монографије понављају исти начин рада који је познат из истраживања примитивних заједница, племена и разних егзотичних група.

Иако је теоретски постулирана могућност антрополошког представљања урбаног тоталитета, ова концепција у пракси још није остварена. Међутим, многи научници се слажу у томе да поменути методолошки проблеми нису нови, и да су познати на нивоу упоредног проучавања малих заједница, руралних и племенских друштава. Не ради се само о великој распршености, неуједначености и сложености градских културних образаца и њиховом опирању сваком сврставању у систем, већ о стандардном проблему дубинског посматрања који се јавља и у оквиру истраживања једноставнијих заједница малог обима. Наиме, у светлу овог методолошког поступка, слика испитиване појаве обојена је свим специфичностима, варијантама и карактеристичним детаљима и због тога се чини јединственом и неупоредивом са другим.

Али, упркос свим тешкоћама, научници који су се определили за грану урбаних истраживања мишљења су да је употреба класичних антрополошких метода — разговора и посматрања са учествовањем — корисна и

оправдана у градским условима рада. Ови методи представљају основну самосвојност антропологије као науке и доказали су своју вредност не само у емпиријском и прагматичном смислу прикупљања података него и шире, у смислу једног особеног хуманистичког и антропоцентричког погледа на свет који у највећој могућој мери оправдава засебно постојање ове науке. У том маниру већ је урађен низ врло занимљивих дела из области урбане проблематике.

Сличних ставова о употреби антрополошких метода у истраживањима има веома много. Навешћемо само неке од њих:

„Антропологија, наука о човеку, до сада је углавном била заинтересована за проучавање примитивних људи. Па ипак, цивилизован човек је сасвим занимљив предмет истраживања. У исто време, његов живот је отворенији за посматрање и проучавање. Урбани живот и култура су разноврснији, сложенији и осетљивији. Моћни методи посматрања које су антрополози као Боас и Лоуи проширили на проучавање живота и обичаја северноамеричких Индијанаца могу бити чак плодотворније употребљени за проучавање обичаја, веровања, друштвених делатности и општих појмова о животу који преовладавају у 'Малој Италији' на нижој северној страни у Чикагу, или бележење просвећених народних обичаја (folk-ways) становника Гринич Вилица или суседства Вашингтон сквер у Њујорку.“ (Роберт Парк, „Град — предлози за истраживање људског понашања у градској средини“⁴

Мишљење Питера Гуткинда не одступа много од Парковог:

„Не постоји разлог због кога се традиционалне антрополошке технике не би исто тако делотворно употребиле у урбаним као у руралним истраживањима. Технике интензивног посматрања, на пример метод посматрања са учествовањем, могуће су колико и интензивни интервју. Пошто је састав становништва у граду разноликији а покретљивост већа него међу руралним становништвом, посебни проблеми се ипак појављују. Не може се очекивати да неколико информатора, било како случајно одабраних, могу да обезбеде дубинску и кохерентну информацију, или да техника посматрања са учествовањем, ма колико вешто коришћена, може антропологу да пружи магични штапић којим ће извући информацију из свакога или свачега. У зависности од предмета и специфичног проблема који се истражује, вероватно је потребан мањи број информатора у истраживању села, под условом да је обим варијација у структури и понашању ужи него у градској области. Не може се оспорити да урбано истраживање захтева више и да посматрање са учествовањем нема онај опуштени и слободни квалитет који је уобичајен у истраживањима села. Могуће је да је теже остварити пријатељство и поверење међу становницима великог града, иако скорашњи радови Кајзера (Keiser) и Либова (Liebow) не подржавају ово гледиште.“⁵

Закључујући овај кратак преглед тема и проблема који се налазе у центру пажње урбане антропологије, можемо рећи следеће: Окретањем антропологије проблемима града на један посредан начин је потврђена универзалност предмета ове науке. Идеја о супериорном положају просвећеног западног човека и етноцентризам били су до сада увек имплицитно присутни у антрополошким истраживањима, упркос строгим оградама

и декларацијама о једнакој вредности свих људи на свету. Међутим, разлика између уопштених изјава и стварне промене положаја од испитивача на предмет испитивања је огромна. Тек овим померањем омогућена је примена истих мерила на све људе и културе света, без обзира на њихову сложеност или развијеност. Тачно је да је урбана антропологија више упућена на сарадњу и помоћ сродних друштвених наука — социологије и психологије — али у овој спрези, јасније него било где, она има шансу да покаже самосвојност и да потврди вредност сопственог гледања на ствари. У том смислу врло је битно ревалоризовати употребу класичног антрополошког метода, па макар то било и на штету испитивања неких закона и појава ширих димензија. Јер, само овим путем могуће је открити дубину, сложеност и вишеслојност деликатног односа културе и човека и друштва и човека. Антрополошки приступ граду ствара услове да се пољуља стандардна представа о превеликој сложености савременог друштва и урбаног механизма који измичу свим средствима и покушајима да буду објашњени. Одузимајући им ореол недоступности, антрополошки метод враћа овим појавама људску димензију и дефетишизује их. Најзад, овај правац истраживања не само што отвара врата новим научним перспективама, него појму човека враћа неопходну јединственост.

Напомене

1. R. Basham, De Groot, **Current Approaches to the Anthropology of Urban and Complex Societies**, *American Anthropologist*, 79, 1977, 414—444.
2. C. Mitchell, **Theoretical Orientations in African Urban Studies**, u M. Banton ed., **The Social Anthropology of Urban and Complex Societies**, New York 1966, 37—68.
3. P. Gutkind, **Urban Anthropology**, Assen 1974.
4. R. Park, **The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment**, u R. Park, E. Burgess, **The City**, Chicago 1967, 2.
5. P. Gutkind, *navedeno delo*, 177.